

סוגיה יא: אכילה ושתייה ביום הכיפורים (4): אכילה גסה

*

רקע

הגמ' אומרת שאכילה גסה אינה אכילה, ואין חייבים עליה ביום הכיפורים. הראשונים דנים מהי אכילה גסה.

מקורות

- א. פ:פא. "אמר ריש לקיש האוכל אכילה גסה ביוה"כ... כי יאכל פרט למזיק"
- ב. נזיר כג. "אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן מאי דכתיב כי ישרים... פסח מיהא קא עביד"
- רש"י ד"ה ואחד אכלו לשם אכילה גסה
- תוס' ד"ה פסח
- ג. תוס' ישנים ד"ה האוכל
- תוס' ב"ק קי. ד"ה אכילה
- ד. רמב"ם הל' שביתת עשור פ"ב ה"ז
- הל' תרומות פ"י ה"ח
- ה. שו"ע סי' תריב סע' ו ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק יד-טז, ושער הציון אות טו]

הסבר הסוגיה

"אמר ריש לקיש האוכל אכילה גסה ביום הכיפורים פטור מאי טעמא אשר לא תעונה כתיב פרט למזיק". [גמ' פ:]

המשנה הבאה [פא.] אומרת שהאוכל אוכלים שאינם ראויים לאכילה פטור. בסוגייתנו מוסיפה הגמ' שהאוכל אוכלים הראויים לאכילה, פטור כשאוכלם אכילה גסה. דין אכילה גסה מובא בגמ' הן לענין יום הכיפורים והן לענין איסור אכילת תרומה לזרים, בשני המקרים הללו אכילה גסה אינה מוגדרת אכילה, ופטורים עליה. דין אכילה גסה ביום הכיפורים נלמד מ"אשר לא תעונה" – פרט למזיק, ודין אכילה גסה בתרומה נלמד מ"כי יאכל" – פרט למזיק. אכילה גסה אינה גורמת הנאה ותועלת לאדם, אלא נזק, לפיכך אינה מוגדרת כמעשה אכילה, ואינה סותרת את חיוב עינוי ביום הכיפורים.

תוס' ישנים [ד"ה האוכל] עומדים על סתירה בין סוגייתנו לגמ' בנזיר [כג.]. בסוגייתנו אומרת הגמ', שאכילה גסה אינה מוגדרת אכילה, ואילו בגמ' בנזיר נאמר שהאוכל פסח "לשום אכילה גסה... נהי דלא קא עביד מצוה מן המוכחר, פסח מיהא קא עביד", זאת אומרת שאכילה גסה מוגדרת אכילה. מתרץ התוס', תירוצ' המובא בכמה תוס' [פסחים קז: ד"ה

דילמא, ועוד] בשם רבינו תם, שיש שתי רמות של אכילה גסה: אדם שקץ במזונו ואדם שבע שאינו קץ במזונו. אכילה של אדם הקץ במזונו אינה אכילה, אבל אם הוא שבע אכילתו מוגדרת אכילה, ואינו מקיים באכילה זו מצוה מן המובחר.

לפי פירושו של רש"י לגמ' בנזיר [נזיר כג. ד"ה ואחד אכלו לשם אכילה גסה] אין סתירה בין שתי הסוגיות, וממילא אין צורך לחדש שיש שתי רמות של אכילה גסה. רש"י מפרש: "מחמת תאוה שאכלו ברעבון". בגמ' לא נאמר שהוא אכל את הפסח אכילה גסה אלא אכל "לשום אכילה גסה" – אכל את הפסח לתאוה, ולא אכל לשם מצוה, כיוון שאכל לתאוה ולא לשם מצוה, לא קיים מצוה מן המובחר. הסבר זה מפורש גם בתוס' בב"ק [ק"י ד"ה אכילה].

את שיטת רש"י ותוס' בב"ק, שיש רק אכילה גסה אחת, ניתן להבין באחת משתי דרכים: א. רש"י ותוס' בב"ק חולקים על ר"ת מבחינה הלכתית, לדעת רבינו תם רק אכילה של אדם שקץ במזונו אינה מוגדרת אכילה, ולדעתם גם אכילה של אדם שבע אינה מוגדרת אכילה.

ב. רש"י ותוס' אינם חולקים על ר"ת במחלוקת הלכתית, וגם הם מודים שאכילה גסה היא אכילה של אדם הקץ במזונו, מחלוקתם היא פרשנית בלבד, לדעת רבינו תם יש שני סוגי אכילה גסה, ולדעתם למונח "אכילה גסה" משמעות אחת בלבד.

הפוסקים נחלקו בשתי דרכים אלו, הפרי חדש [ס' תריב] מבין כדרך הראשונה, ושער הציון [שם אות טו] כדרך השנייה.

ראינו לעיל שדין אכילה גסה ביום הכיפורים נלמד מ"אשר לא תעונה" – פרט למזיק ודין אכילה גסה בתרומה נלמד מ"כי יאכל" – פרט למזיק. ניתן להבין שהמקורות השונים גורמים לנפקא מינה הלכתית בהגדרת אכילה גסה. הגדרת "אכילה" תלויה בהנאת גרונו [הגמ' בחולין קג: מביאה מחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש בדין זה, והלכה כר' יוחנן], והגדרת "עינוי" תלויה בהנאת מעיו [עין מנחת חינוך מצוה שיג סע' ב]. אדם שבע האוכל אכילה גסה אינו ניזון מהאוכל, למרות שגרונו נהנה, ואילו קץ במזונו אף גרונו אינו נהנה. לפיכך ביום הכיפורים אף שבע מוגדר כאכילה גסה, ואילו בתרומה רק קץ במזונו מוגדר כאוכל אכילה גסה.

רוב הראשונים לא חילקו חילוק זה, אבל רש"י מפרש בצורה אחת את המושג מזיק לענין יום הכיפורים, ובצורה אחרת לענין תרומה. לענין יום הכיפורים רש"י [ד"ה פרט למזיק] כותב: "מזיק הוא את האוכלין ואת עצמו, ולענין תרומה רש"י [ד"ה פרט למזיק] כותב: "פרט למזיק את התרומה". האוכל אכילה גסה ביום הכיפורים אינו מזין את גופו, ולכן לענין יום הכיפורים הוא מוגדר כמזיק עצמו, בתרומה אסרה התורה הנאת גרונו, ואף לאוכל אכילה גסה יש הנאת גרונו. הפטור של אוכל תרומה הוא רק מפני ששימוש באוכל שלא לצורך הזנת הגוף מוגדר כהיזק האוכלים, ומזיק פטור מחומש [לפי הבנה זו מתחדש, שאוכל אכילה גסה פטור ביום הכיפורים ובתרומה בלבד, ביום הכיפורים כיוון שאין הנאת מעיו, ובתרומה מדין מזיק את התרומה. החיוב במאכלות אסורות הוא על הנאת גרונו, והאוכל אכילה גסה חייב, אך לאדם הקץ במזונו אין הנאת גרונו, ואף במאכלות אסורות הוא פטור].

סיכום

הגמ' אומרת שאכילה גסה אינה אכילה והאוכל אכילה גסה ביום הכיפורים פטור, וזר האוכל תרומה פטור. נחלקו הראשונים בגדר אכילה גסה: רבינו תם: אכילה גסה הפוטרת מאיסורי אכילה היא רק כשקץ במזונו, אדם שבע שאינו קץ במזונו, אינו מקיים באכילתו מצוה מן המובחר, אבל אם אוכל איסור חייב על אכילתו. רש"י ותוס' בבבא קמא [על פי הפרי חדש]: אכילה אחר שובע היא אכילה גסה אף שלא קץ במזונו. על פי דרכנו בהסבר שיטת רש"י, הוא מודה לרבינו תם שבכל התורה כולה רק קץ במזונו אינו חייב על אכילת איסור, ביום הכיפורים ובתרומה יש דין ייחודי שאף שבע אינו חייב על אכילתו.

הלכה

השו"ע [סי' תריב סע' ו'] פוסק: "אכל אכילה גסה כגון מיד על אכילה שאכל ערב יום הכפורים עד שקץ במזונו פטור". הפרי חדש [שם] פוסק שאף אכילה של אדם שבע מוגדרת כאכילה גסה, המשנה ברורה [סקי"ד ושער הציון אות טו] מאמץ את פסק השו"ע. הרמ"א [שם] פוסק: "אם אכל מאכלים מבושמים או מתובלים על אכילתו חייב". מאכלים אלו ערבים לחיך, ואדם נהנה מהם אפילו לאחר שובעו. המשנה ברורה [סקט"ז] מסביר, שאף במאכלים אלו הכל תלוי לפי מה שהוא מרגיש בנפשו, אם יש לו הנאה מאכילתם.